

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра міжнародного приватного, комерційного та цивільного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ БАТЬКІВ ЩОДО ВИХОВАННЯ ТА УТРИМАННЯ ДИТИНИ

студентки 2 курсу, 8мз групи,
спеціальності 081 «Право»
спеціалізації
«Цивільне право і процес»

Московки Діани Федорівни

(підпис студента)

Науковий керівник
кандидат юридичних наук

Погарченко Тетяна Віталіївна

(підпис керівника)

Гарант освітньої програми
доктор юридичних наук

Примак Володимир Дмитрович

(підпис керівника)

Київ 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини	
1.1. Стан наукових досліджень правового регулювання сімейних відносин щодо виховання та утримання дитини її батьками.....	7
1.2. Нормативно-правове регулювання зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини.....	13
1.3. Поняття та зміст зобов'язання батьків виховувати та утримувати дитину.....	21
РОЗДІЛ 2. Реалізація зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини	
2.1. Механізм реалізації зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини.....	26
2.2. Відповідальність за порушення зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини.....	34
2.3. Шляхи вдосконалення правового регулювання зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини.....	42
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена змінами, що відбулися в економічній і соціальній сферах нашої держави. Загальне зубожіння населення призводить до масової трудової міграції, тривале перебування батьків один від одного призводить до розлучення сімей, порушення майнових прав дітей, зокрема, ухиляння від їх утримання та виховання. В цих не простих умовах не зайвим буде згадати про законодавчо закріплений обов'язок батьків виховувати та утримувати дитину, його нормативне закріплення та проблеми реалізації.

Чинний Сімейний кодекс України від 2002 року [3] значно відрізняється від свого попередника - Кодексу про шлюб та сім'ю УРСР - за рахунок істотного збільшення в ньому переліку і обсягу змісту прав і обов'язків батьків по вихованню дітей. Останніми роками були прийняті значні законодавчі зміни, зокрема, Закон України від 03.07.2018 № 2475-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» [6], Закон України від 17.05.2017 № 2037-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів» [7]. Але, незважаючи на це, багато законоположень чинного сімейного законодавства є небездоганними. Потребують ґрунтовного вивчення питання, що стосуються реалізації батьками, які окремо проживають від своїх неповнолітніх дітей, прав та обов'язків з їх виховання.

Актуальність дослідження також зумовлена недостатньою науковою розробкою даної проблематики. Так, досить різні аспекти зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини досліджувалися з юридичної, психологічної, соціально - педагогічної точок зору такими науковцями, як Л.В.Афанасьєва [22-27], Г.М. Ахмач [28-33], Л.В. Красницька [48-49], С.М.Лепех [50], О.Г. Лещенко [52-61], Т.В. Малярчук [62], В.П. Мироненко [63],

Л.А.Ольховик [65-65], З.В.Ромовська [68], Л.А. Савченко [69], О.В.Синегубов [70], С.И.Смирновська [71], Г.Я. Тріпульський [73], О.Ю.Хартман [75], І.Р.Юрчак [76], та ін. Однак ґрунтового спеціального дослідження зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини, яке б враховувало останні законодавчі зміни у цій сфері, не було проведено.

Всі перераховані обставини вплинули на вибір теми цього магістерського дослідження та визначили його актуальність.

Метою даної роботи є встановлення особливостей правового регулювання сімейних відносин щодо виховання та утримання дитини її батьками.

Відповідно до поставленої мети, нами окреслено наступне коло **завдань**:

- узагальнити попередні наукові дослідження з порушення проблематики;
- охарактеризувати стан правового регулювання зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини;
- визначити поняття та сутність зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини;
- розкрити механізм реалізації зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини;
- встановити порядок притягнення до відповідальності за порушення зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини;
- визначити шляхи вдосконалення правового регулювання зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини щодо виховання та утримання дитини батьками.

Предметом дослідження є зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини.

Методи дослідження. В роботі було застосовано системний підхід до дослідження зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини. Із

урахуванням об'єкта та предмета дослідження, а також відповідно до поставленої мети й задач, в роботі були використані загальнонаукові й спеціальні методи дослідження.

Так, формально-логічний метод було використано при формуванні понятійного апарату дослідження.

Діалектичний метод було використано при дослідженні механізму реалізації обов'язків батьків виховувати та утримувати дитину.

За допомогою порівняльно-правового методу було здійснено опрацювання зарубіжного досвіду правового регулювання зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини.

Використаний при написанні роботи увесь спектр існуючих методів права надав змогу автору дослідити закономірності правового регулювання інституту, що досліджується, його актуальні проблеми та запропонувати шляхи вдосконалення правового регулювання зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини.

Наукова цінність полягає у подальшій розробці доктринальних положень щодо обов'язків батьків виховувати та утримувати дитину. Зокрема, елементи наукової новизни містяться у пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини.

Практична цінність отриманих результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані при вдосконаленні правового регулювання зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини, зокрема, оптимізації положень Сімейного кодексу України, а також при підготовці лекційних занять та спецкурсів у закладах вищої освіти. Окремі публікації положення випускної кваліфікаційної роботи викладено у статті "Аліментні зобов'язання батьків щодо утримання неповнолітніх дітей". Правове забезпечення підприємницької діяльності: зб. наук. ст. студ. відп. ред. О.О.Бакалінська, В.Д.Примак, Ю.В. Тищенко. Київ : Київ. Нац. торг. -екон. ут.-т, 2019. Ч.2. Московка Д.Ф. С.113-118.

Структура випускної кваліфікаційної роботи відповідає її меті та завданням, включає вступ, два розділи, що поділяються на шість підрозділів, висновки та пропозиції, список використаних джерел (містить 76 найменувань). В цілому робота складається з 59 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ БАТЬКІВ ЩОДО ВИХОВАННЯ ТА УТРИМАННЯ ДИТИНИ

1.1. Стан наукових досліджень правового регулювання сімейних відносин щодо виховання та утримання дитини її батьками

Право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини визначає Конвенція про права дитини 1989 року. Відповідно до статті 18 - батьки несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини [2].

Зобов'язання батьків утримувати та виховувати дитину в Україні на законодавчому рівні має ряд своїх особливостей. Це можна пояснити національними традиціями розвитку вітчизняної правової доктрини. У нашій країні немає єдиних підходів відносно розуміння цього обов'язку та належного механізму його забезпечення. Це обумовлює активне дослідження даного обов'язку в науковій площині. Незважаючи на вищевикладене, проведені дослідження є різноплановими та досить несистемними. При цьому ж більше все ж таки переважають дослідження проблематики утримання дитини, натомість, проблемам реалізації обов'язку батьків виховувати дитину приділяється недостатньо уваги.

Виховання та утримання дитини, ґрунтуючись на принципах захисту прав та законних інтересів, характеризується юридичним, соціальним та моральним, обов'язком батьків, так як дитина, в силу своїх фізіологічних особливостей, залежна від батьків і потребує сумлінного виконання покладених на них зобов'язань, що, в свою чергу, є першим кроком до сумлінного виконання вже повнолітніми дітьми взаємного обов'язку, тобто утримання та піклування про своїх непрацездатних батьків.

І.М. Погрібний та Д.В. Слинько зазначають, що в тому випадку, коли правова норма містить обов'язок, то простого утримання суб'єкта від здійснення

визначених дій вже недостатньо. В деяких випадках таке утримання від дій може розцінюватися як протиправна поведінка. Досить особливою рисою виконання норм права є активна поведінка суб'єктів: вони здійснюють дії, що передбачені юридичними нормами, тобто виконують покладені на них активні обов'язки. Наприклад, обов'язок батьків утримувати неповнолітніх дітей і забезпечити їм певний рівень освіти [71, с. 196].

У свою чергу, В.В. Копейчиков відзначає, що особливою ознакою виконання норм права є активна поведінка суб'єктів: вони чинять дії відповідно до юридичних норм. Отже, вони виконують покладені на них активні обов'язки. Наприклад, правова норма може зобов'язувати батьків утримувати неповнолітніх дітей і забезпечувати їм певний рівень освіти [38, с. 177-178].

Відповідно до загального розуміння конституційних обов'язків, то, В.Ф. Погорілко та О.Ф. Фрицький стверджують, що, дані обов'язки є відносно самостійним інститутом, який об'єднує в себе певну групу конституційно-правових норм, що позначені певною єдністю і виділені в особливий комплекс у системі конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні. Науковці відносять обов'язок батьків утримувати своїх дітей до групи обов'язків, які являються додатковими, тобто такими, що стосуються як людини, так і громадянина України [67, с. 169-170]. Разом з цим на думку О.В. Білоскурської, такий конституційний обов'язок, як забор'язання батьків утримувати дітей до досягнення ними повноліття закріплений, в першу чергу, з метою захисту інтересів кожної людини [35, с. 44].

С.Б. Кордуба в результаті комплексного дослідження має доводи, які стосуються того, що в системі конституційних обов'язків людини і громадянина обов'язок батьків піклуватися про дітей є одним із основних обов'язків у силу наступних чинників:

- сумлінне виконання конституційних обов'язків, розуміння їх значення, та їх важливості й необхідності для суспільства, держави, в тому числі дотримання Конституції і законів (ч. 1 ст. 15), повага прав і свобод інших осіб (ч.

З ст. 17) - результат не лише виховання, яке одержується в загальноосвітньому закладі та самоосвіти, але по більшій частині - підсумок реалізації конституційних обов'язків батьків піклуватися про дітей, піклування в широкому сенсі цього слова. Оскільки вважається, що реалізація батьками конституційного обов'язку піклуватися про дітей – являє собою певну підготовку дитини до виконання нею у дорослому стані інших конституційних обов'язків;

- у вищевказаного конституційного обов'язку, на відміну від інших, є конкретний адресат (адресати) - батько (батьки);
- відповідальне виконання батьками обов'язку піклуватися про дітей дозволяє отримати конкретний результат - людини, яка може жити в суспільстві і бути його повноправним членом; поважаючого встановлені державою правила як необхідні, порядок, заснований на праві; усвідомлено користується своїми правами і свободами;
- виконання даного обов'язку сприяє передачі цінностей, які мають верховенство у суспільстві, від одного покоління до іншого [49, с. 8-9].

О.О. Балко розглядає батьківські обов'язки через поняття батьківської влади, яке стосується обох батьків, і покладає на них обов'язок щодо виховання та утримання дітей. Вчений зазначає, що в Україні поряд з поняттям «батьківські права» зустрічається також поняття «батьківське виховання», хоча їх зміст збігається. На його думку, обоє батьків мають рівні права та обов'язками щодо дитини, незалежно від того, чи перебувають вони у шлюбі між собою [34, с. 26].

О. Оніщук зазначаю, що ключовим у розумінні батьківських прав є той факт, що здійснення батьками батьківських прав є одночасно і їхнім обов'язком, за невиконання якого встановлюється передбачена законом відповідальність; батьківські права не припиняються з досягненням дитиною повноліття; батьківські права реалізуються виключно в інтересах дитини та належать обоє батькам у рівному ступені незалежно від того, чи перебувають батьки у шлюбі, чи ні; батьки рівні у своїх правах відносно дітей незалежно від того, чи перебувають батьки у шлюбі, чи ні [66].

Слід погодитися із думкою С.Б. Кордуби щодо визначення змісту конституційного обов'язку батьків піклуватися про дітей, який є досить широким, об'ємним і включає в себе наступні приватні обов'язки батьків, що утворюють певну систему

- 1) обов'язок по вихованню дітей;
- 2) обов'язок по утриманню дітей і створення умов для їх гідного життя, в тому числі в побутовому плані;
- 3) обов'язок забезпечити отримання дітьми освіти;
- 4) обов'язок дбати про психічне і фізичне здоров'я дітей;
- 5) обов'язок охороняти і захищати життя, гідність, свободу, особисту недоторканність дітей, забезпечувати їх безпеку;
- 6) обов'язок забезпечити фізичний розвиток дитини або сприяти такому розвитку;
- 7) обов'язок захищати права та інтереси дітей, у тому числі майнові;
- 8) обов'язок нести цивільно-правову відповідальність за шкоду, завдану дитиною [49, с. 9].

Під час аналізу поняття і змісту батьківських обов'язків можемо виділити їх специфічні риси, до яких, на думку російського вченого Т.А. Шумилової, відносяться наступні:

- 1) батьківські обов'язки – це основні обов'язки людини, так як закріплені у Конституції [1], характеризуються евентуальністю та адресовані певній конкретній категорії осіб;
- 2) батьківські обов'язки є і правами батьків, що передбачає використання терміна «право-обов'язки батьків»;
- 3) батьківські обов'язки ґрунтуються не тільки на правових нормах, а й на нормах моралі, тобто вони поєднують у собі якості юридичні з якостями морально-ідеологічного імперативу.

Одним з найважливіших елементів вищевказаного обов'язку є суб'єкти його реалізації, які можна класифікувати на види.

По-перше, сукупність фактичного материнства і батьківства дозволяє виділити натуральних батьків.

По-друге, можливість усиновлення та удочеріння свідчить про наявність прийомних батьків.

По-третє, особи, які виступили в якості донорів дітородного матеріалу та інкубаторів, можуть бути охарактеризовані як генетичні батьки. І, нарешті, особи виховали дітей, які є їх кровними дітьми або народженими завдяки методів штучної репродукції, можна визначити як соціальних батьків. Причому необхідно пам'ятати, що той чи інший вид батьківства персоніфікований, тобто застосуємо щодо конкретної дитини і не може поширюватися автоматично на всіх дітей, з якими особи мають батьківську зв'язок.

Досліджуючи суб'єкти реалізації даного обов'язку, О.В. Ієвіня відповідно зазначає, що беззаперечним є твердження, що неповнолітніми батьками є батьки у віці від 14 до 18 років [41]. Водночас надання бабою, дідом дитини з боку того з батьків, хто є неповнолітнім, допомоги у здійсненні ним батьківських прав та виконанні батьківських обов'язків, повинно відбуватися як шляхом вчинення дій фактичного характеру, так і вчиненням дій юридичного характеру, а для цього слід передбачити в СК України інститут помічництва, який визначатиме обсяг прав та обов'язків помічника. Саме такий помічник буде надавати допомогу в здійсненні прав та виконанні батьківських обов'язків неповнолітніми батьками, а орган опіки і піклування зобов'язаний призначати бабу, діда дитини з боку того з батьків, хто є неповнолітнім, помічником для них, оскільки належне здійснення батьківських прав неповнолітніми батьками дитини обумовлено складнощами об'єктивного характеру [38].

Законодавець в частині 2 статті 51 Конституції України встановлює способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину, один із яких визначається за домовленістю між ними. Наприклад, той із батьків, хто проживає

окремо від дитини, може брати участь в її утриманні в грошовій і (або) натуральній формі. За рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька і (або) у твердій грошовій сумі [45].

Окремо можна виділити дослідження поглядів фахівців-науковців, які розглядають даний обов'язок батьків з позиції цивільного права.

Так, Б.К. Левківський розглядає дане положення на основі дослідження чинного законодавства України та правового механізму цих правовідносин, яке, на його думку, є недостатньо ефективним. Вчений стверджує, що на практиці існує проблема щодо удосконалення існуючого порядку примусового стягнення утримання на дитину із зобов'язаної особи. Забезпечення своєчасного стягнення аліментів на дитину полягають у щоденній необхідності харчування на достатньому рівні, забезпечувати дитину одягом, кожного дня створювати всі належні умови для життя, виховання та розвитку дитини. Сучасний процесуальний механізм захисту прав дитини на утримання є недосконалим та створює умови для зловживання зобов'язаними особами своїми суб'єктивними правами з метою завдання шкоди і дитині, і тому з батьків, хто виконує зобов'язання з її утримання одноособово [51, с. 56-57].

На нашу думку, дане питання потребує більш детального вивчення та дослідження, оскільки відсутність належного матеріального забезпечення є основною причиною невиконання батьківських обов'язків, а це, перш за все, не дозволяє своєчасно забезпечувати потреби дитини на достатньому рівні та сприяти її подальшому розвитку.

Також автори наголошують на можливості батьками узгодити питання надання аліментів на утримання дитини без втручання суду шляхом укладання договору про сплату аліментів, в якому встановлюється розмір (визначається самими сторонами, проте він не може бути нижче за розмір аліментів, які неповнолітні діти могли б отримати при стягненні аліментів у судовому порядку) та строки виплати. Договір укладається у письмовій формі та нотаріально

посвідчується. Отже, у разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором аліменти з нього можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Вчені акцентують увагу на деяких моментах, які можуть виникнути у разі порушення умов договору. У чинній редакції Сімейного Кодексу України встановлено відповідальність за прострочення сплати аліментів, а саме при виникненні заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) за кожен день прострочення.

На думку Л.В. Красицької, неустойка - це спосіб захисту порушеного права дитини на утримання від батьків до досягнення дитиною повноліття, що являє собою санкцію у сімейному праві [49, с. 320-321].

Проведений аналіз сучасної наукової літератури з теми дослідження та теоретичне осмислення наукових праць у різних галузях права дозволяє зробити висновок, що, незважаючи на достатню наукову увагу до даної тематики, комплексні дослідження відносно зобов'язання батьків щодо виховання та утримання своїх неповнолітніх дітей в Україні відсутні. Проведені дослідження досить різнопланові та несистемні, при цьому переважають дослідження проблематики утримання дитини, натомість, проблемам реалізації обов'язку батьків виховувати дитину приділяється недостатньо уваги.

1.2. Нормативно-правове регулювання зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини

6 лютого 2018 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів» (Закон від 7 грудня 2017 року, №2234-VIII) [8]. Закон передбачає нові засоби примусового виконання рішень до боржника,

який не сплачує аліменти більше ніж шість місяців. Закон впроваджує новий вид адміністративного стягнення у вигляді суспільно корисних робіт, які боржник виконуватиме у вільний від роботи чи навчання час. Вид таких робіт визначатимуть органи місцевого самоврядування [8].

Прийнявши Закон України № 2234-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів» 7 грудня 2017 року, що набрав чинності 6 лютого 2018 року, законодавець пішов ще далі в захисті прав дитини, посиливши відповідальність батьків за невиконання ними обов'язків зі сплати аліментів, значно спростивши процес притягнення до відповідальності винних осіб. Найбільш принципові зміни стосувалися ст. 157 Сімейного кодексу України, ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження», ст. ст. 31, 183 Кодексу про адміністративні правопорушення.

Так, одним з останніх найважливіших кроків в питаннях вдосконалення забезпечення конституційного обов'язку батьків щодо утримання своїх неповнолітніх дітей стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів» від 17.05.2017 № 2037-VIII [7] та Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів» від 07.12.2017 № 2234-VIII [8]. Аліменти віднині визнані власністю дитини. Стягнення аліментів віднині проводиться за судовим наказом, що зменшило час отримання виконавчого листа до п'яти днів. Розгляд заяви про видачу судового наказу проводиться без судового засідання і повідомлення заявника і боржника. Відтепер аліменти можуть бути стягнуті за виконавчим листом за минулий час, але в межах десяти років, що передували пред'явленню виконавчого листа до виконання, тоді як раніше цей строк складав три роки. Збільшився розмір аліментів з 30% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку до 50%,

оскільки обов'язок утримувати дитину до досягнення нею повноліття покладений рівною мірою на обох батьків. Мінімальний рекомендований розмір аліментів на одну дитину дорівнює прожитковому мінімуму для дитини відповідного віку і може бути присуджений судом у разі достатності заробітку (доходу) платника аліментів. Саме збільшення мінімального розміру аліментів є умовою для забезпечення гармонійного розвитку дитини.

Позитивним моментом є й те, що тепер, той із батьків, який ухиляється від сплати аліментів, не зможе перешкоджати для виїзду дитини за кордон. Відтепер, на термін більше одного місяця дитина здатна виїхати за кордон без згоди другого з батьків, якщо останній має заборгованість зі сплати аліментів, розмір якої перевищує у сумі сплати аліментів за 4 місяці та 3 місяці, якщо дитина є тяжкохворою або з інвалідністю (у цьому випадку ще потрібно мати довідку, що підтверджує хворобу чи інвалідність), та необхідно пред'явити довідку, видану органом ДВС чи приватним виконавцем, про наявність заборгованості зі сплати аліментів. Згідно Закону України «Про виконавче провадження», [5] довідка про наявність заборгованості зі сплати аліментів видається органом державної виконавчої служби, приватним виконавцем на вимогу стягувача протягом трьох робочих днів у випадках, встановлених законом. Довідка про наявність заборгованості зі сплати аліментів дійсна протягом одного місяця з дня її видачі.

Однак підвищення відповідальності за ухилення від сплати аліментів може привести й до протилежних наслідків. Часто боржники ухиляються від сплати аліментів у зв'язку з економічною ситуацією в нашій країні. Безробіття призводить до того, що певна категорія людей починає вести аморальний спосіб життя, а часто, невисока заробітна плата не може достатньо забезпечити коштами працівника, а отже, сплачувати аліменти в нього не має можливості. Досить спірним є питання штрафу для боржника у розмірі 50% від суми заборгованості зі сплати аліментів, якщо такий борг в сукупному розмірі перевищує суму платежів за три роки.

Таким чином, новели щодо «вдосконалення порядку стягнення аліментів» замість захисту прав дитини можуть призвести до маргіналізації батька-платника аліментів.

Відзначимо й ще ряд проблемних питань, яких наведені вище новели законодавства не вирішують.

Згідно чинного законодавства, кошти на утримання дитини можуть бути присуджені як у частці від доходу її матері, батька, так і (або) у твердій грошовій сумі. На думку Є. Ханович, недоліком визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі є не тільки складна та недосконала процедура індексації аліментів, а й швидкість реагування на збільшення або зменшення доходу боржника. Водночас вона відзначає суттєву перевагу визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі, а саме коли боржник приховує свій фактичний дохід, що є досить розповсюдженою практикою в нашій країні [74, с. 22].

Ще однією проблемою стягнення аліментних зобов'язань є стягнення цих зобов'язань особою, яка тимчасово перебуває або має намір постійно проживати в іноземній державі. Якщо дитина проживає в Україні, а батько за кордоном, як часто буває з нашими заробітчанами, позов про стягнення аліментів може бути подано до суду України за місцем проживання дитини. Утім, якщо між Україною і державою, у якій проживає платник аліментів, немає договору про надання правової допомоги, то виконання рішення суду України про стягнення аліментів може виявитися проблематичним. Ця проблема полягає, насамперед, в істотних відмінностях у нормах сімейного права різних країн, що є причиною виникнення колізій під час виконання рішення іноземного суду. Зокрема, коли дитина проживає на території однієї країни і судом цієї ж країни ухвалено рішення про стягнення аліментів на її користь, а боржник проживає на території іншої країни.

15 вересня 2017 р. Міністерстві юстиції України видало Наказ № 2904/5 «Про затвердження Інструкції про виконання в Україні Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання» [11]. Ця Інструкція визначає порядок виконання в Україні Конвенції про

міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання, прийнятої 23 листопада 2007 р. у м. Гаазі, що набрала чинності для України 01 листопада 2013р.

Важливим також є порядок сплати аліментів у разі виїзду одного з батьків за кордон на постійне проживання у державу, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги. У такому разі аліменти стягуються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 р. № 1203 «Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги» передбачає, що, у разі виїзду одного з батьків, який є громадянином України, для постійного проживання в іноземній державі, з якою Україна не має договору про подання правової допомоги, він повинен сплатити аліментні зобов'язання з утримання дитини (дітей) до досягнення нею повноліття, які оформляються договором між цією особою та одним із батьків, з яким залишається дитина (діти), або її опікуном, піклувальником (далі - одержувач аліментів), або договором про припинення права на аліменти для дитини (дітей) у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо). Якщо аліментні зобов'язання не були виконані особою, що виїжджає, стягнення аліментів провадиться за рішенням суду [12].

Таким чином, проблему здійснення аліментних зобов'язань особою, яка тимчасово перебуває або має намір постійно проживати в іноземній державі, наразі може бути вирішено тільки за допомогою наявної міжнародно-правової договірної бази.

Частина 1 ст. 3 Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, проголошує, що у всіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними або законодавчими

органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Згідно ч. 8 ст. 7 СК України регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів сім'ї.

Особливе значення при дослідженні обов'язку батьків утримувати та виховувати дитину набуває формально-юридичний метод, який використовується для пізнання внутрішньої форми правових явищ і процесів, дозволяє на основі узагальнення і виявлення ознак формулювати поняття, дефініції, визначення.

З'ясування особливостей правового регулювання батьківських обов'язків по відношенню до дитини буде одностороннім, якщо не враховується один з найважливіших методів дослідження - системний підхід в праві, що є одним з основних методів наукового пізнання.

Система розглядається як ціле, що складається з частин, сукупність взаємопов'язаних елементів, цілісність. У філософському розумінні системний підхід - це сукупність загальнонаукових методологічних принципів (вимог), в основі яких лежить розгляд об'єктів як систем. До числа цих вимог відносяться

- 1) виявлення залежності кожного елемента від його місця і функцій в системі з урахуванням того, що властивості цілого не можна звести до суми властивостей його елементів;
- 2) аналіз того, наскільки поведінка системи обумовлена як особливостями її окремих елементів, так і властивостями її структури;
- 3) дослідження механізму взаємодії системи і середовища;
- 4) вивчення характеру ієрархічності, властивого цій системі;
- 5) забезпечення всебічного багатоаспектного опису системи;
- 6) розгляд системи як динамічної, що розвивається цілісності [42, с. 501].

Система сімейних прав і обов'язків - це об'єктивне явище правової дійсності, сімейні права і обов'язки не є простою сукупністю прав і обов'язків,

що виникають між учасниками сімейних відносин. Системний підхід в дослідженні особливостей правового регулювання батьківських відносин дозволяє визначити взаємозв'язку сімейних прав і обов'язків батьків і дітей з особистими немайновими і майновими правами і обов'язками взагалі як родовим поняттям, а також взаємозв'язку сімейних прав і обов'язків окремих учасників сімейних правовідносин.

Система сімейних прав і обов'язків як об'єктивно існуюче явище включає в себе кілька рівнів сімейних прав і обов'язків, що відрізняються за суб'єктним складом носіїв цих прав і обов'язків і характеру зв'язків між ними.

Перший рівень сімейних прав і обов'язків складають права і обов'язки подружжя; права та обов'язки матері, батька і дитини; права і обов'язки усиновителів і усиновлених дітей. Саме ці суб'єкти є основними учасниками сімейних правовідносин відповідно до ч. 1 ст. 2 СК України, саме між ними складаються сімейні зв'язки, які характеризуються тривалістю, особливою довірою між учасниками, саме в стосунках між такими учасниками відбувається відтворення людської особистості, реалізація природних інстинктів людини, спрямованих на продовження роду. Сімейні права і обов'язки подружжя, матері, батька і дитини, усиновлювача та усиновленої дитини виникають в силу таких сімейних правових станів, як шлюб, спорідненість, усиновлення.

До другого рівня в системі сімейних прав і обов'язків належать права і обов'язки дитини та особи, яка взяла дитину на виховання в сім'ю на певній правовій основі (під опіку, піклування, патронат, в прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу) або здійснює фактичне виховання дитини; права жінки і чоловіки, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, оскільки такі особи в силу ч. 2, 4 ст. 3 СК України вважається сім'єю. Між такими учасниками сімейних відносин існують усталені зв'язки, прирівнюються до сімейних, хоча і мають свої особливості, які відрізняють їх від зв'язків між подружжям, матір'ю, батьком і

дитиною, усиновлювачем та усиновленою дитиною. Зокрема, від сімейних зв'язків носіїв першого рівня сімейних прав і обов'язків їх відрізняє можливість отримання плати за виконання обов'язків опікуна, піклувальника (ст. 73 ГК України), патронатного вихователя (ст. 256 СК України).

Третій рівень в системі сімейних прав і обов'язків складають права і обов'язки інших членів сім'ї та родичів, визначених СК України, зокрема права і обов'язки баба, дід, прабабусі, прадіда і онуків, правнуків; права і обов'язки братів і сестер; права і обов'язки мачухи, вітчима і пасинка, падчерки. Сімейні права та обов'язки таких суб'єктів є похідними від сімейних прав і обов'язків носіїв сімейних прав і обов'язків першого рівня, наприклад, права баби, діда по відношенню до онуків виникають, оскільки носіями сімейних прав є їх діти - батьки онуків і т.п.

Особливості правового регулювання батьківських правовідносин, безумовно, не можна розглядати окремо від філософської антропології, адже мати, батько і дитина є перш за все людьми. Про важливість антропологічного підходу в правовому регулюванні прав і обов'язків батьків і дітей свідчить і той факт, що «людські якості» формуються в сім'ї завдяки тому, що дитина має батька і матір. Неприйнятним є для української ментальності заборона деяких європейських країн, зокрема Швейцарії, на вживання термінів «батько», «мати», які за законодавством Швейцарії віднесені до дискримінаційних поняттям на тій підставі, що кінцевою метою «гендер-мейнстрімінгу» (від англ. - gender mainstreaming) є ліквідація статі, а особи, які іменувалися матір'ю і батьком, будуть в майбутньому називатися нейтральним словом «батьки». Також за кордоном набуває поширення «теорія мультибатьківства», яка передбачає, що в однієї дитини зовсім не обов'язково має бути тільки двоє батьків. Такі підходи суперечать не тільки положенням сімейного законодавства України, а й моральним засадам українського суспільства, звичаїв і традицій українського народу, вони порушують природну сутність людини і замінюють природне в людині на соціальне. В українській ментальності завжди існувало й існує особливо шанобливе ставлення до жінки-

матері. Тому в Україні неможлива заміна або підміна таких понять, як мати, батько.

Отже, утримання дитини є найважливішим батьківським обов'язком, який потребує сумлінного виконання. Дотримання аліментних зобов'язань є однією зі складових гармонійного виховання дитини, повноцінного розвитку, отримання гідної освіти.

Реформування законодавства щодо належного утримання дітей протягом 2017-2018 рр. свідчить, що законодавець крок за кроком робить сімейне законодавство більш ефективним, направленим передусім на захист інтересів дітей і осіб, із якими дитина проживає. Однак ряд проблем нормативно-правового регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню своїх неповнолітніх дітей ще чекають на своє вирішення. До того ж не всі законодавчі новели є вдалим. Вдосконалення порядку стягнення аліментів замість забезпечення захисту прав дитини можуть призвести до зворотних наслідків.

1.3. Поняття та зміст зобов'язання батьків виховувати та утримувати дитину

Згідно статті 51 Конституції України, батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Зміст вказаного обов'язку не розкривається в тексті Конституції, однак його закріплення там не є випадковим, про що свідчать конституції багатьох зарубіжних країн. Наприклад, ст. 30 Конституції Італії 1947 р говорить: «Батьки зобов'язані і мають право утримувати, навчати і виховувати дітей, навіть якщо вони народжені поза шлюбом» [43, с. 101].

Згідно ч. 2 ст. 27 Конституції Республіки Казахстан 1995 р «Турбота про дітей та їх виховання є природним правом і обов'язком батьків» [64, с. 101].

Стаття 38 Конституції Литовської Республіки 1992 р встановлює: «Право і обов'язок батьків - виховувати своїх дітей чесними людьми і відданими громадянами, утримувати їх до досягнення повноліття» [64, с. 101].

Стаття 40 Конституції Республіки Македонія 1991 р закріплює: «Правом і обов'язком батьків є турбота про утримання та виховання своїх дітей» [64, с. 101].

Згідно ст. 48 Конституції Республіки Молдова 1994 р «сім'я заснована на шлюбі, укладеному за взаємною згодою чоловіка і жінки, на їх рівноправність і на праві і обов'язки батьків ростити, виховувати і навчати дітей» [64, с. 101].

Частина 5 ст. 36 Конституції Португалії 1976 р закріплює: «Виховання і утримання дітей є правом і обов'язком батьків» [64, с. 101].

Частина 5 ст. 34 Конституції Азербайджану 1995 р встановлює: «Піклуватися про дітей, виховувати їх є як правом, так і обов'язком батьків» [64, с. 101].

Згідно ст. 32 Конституції Республіки Білорусь 1996 р «Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дітей, піклуватися про їх здоров'я, розвитку і навчанні» [64, с. 101].

Частина 1 ст. 47 Конституції Болгарії 1991 закріплює: «Догляд за дітьми і їхнє виховання до повноліття є правом і обов'язком їх батьків і підтримуються державою» [64, с. 101].

Частина 2 ст. 6 Основного закону ФРН 1949 р встановлює: «Догляд за дітьми і виховання їх є природним правом батьків і найпершим їхнім обов'язком» [64, с. 101].

Треба сказати, що в традиціях нашого народу обов'язок батьків піклуватися про дітей розглядався тільки як їх моральний обов'язок, який впливає, в принципі, з особливих, особистих, родинних зв'язків, можна сказати, з природних обставин. Не був покладений цей обов'язок на батьків і радянськими конституціями. Лише в 1996 р. турбота про дітей стає однією з основних обов'язків будь-якої людини, що стала батьком/матір'ю .

Необхідність конституційного закріплення цього обов'язку зумовлена тим, що будь-яке суспільство, засноване на певних цінностях, в тому числі на визнання сім'ї першоосновою суспільства, зацікавлене в своєму самозбереженні, в передачі цінностей і моделей поведінки від покоління до покоління, і краще, ніж батьки, з цим завданням ніхто впоратися не зможе.

Безумовно, тільки шляхом закріплення обов'язку батьків піклуватися про дітей в Конституції України не можна відразу ж змінити сформовану практику суспільних відносин, усталені моделі поведінки батьків, але конституційне закріплення надає цього обов'язку – це найвищий рівень певних вимог держави, суспільства до батьків.

На нашу думку, обов'язок батьків утримувати та виховувати дитину має наступні особливості:

- 1) носить природний, традиційний характер і охоплює сферу приватного, особистого життя людини;
- 2) адресований певним, конкретним, спеціальним суб'єктам - батькам;
- 3) з'являється у батьків з моменту народження дитини, оскільки діти з першої миті життя потребують допомоги й опіки, і носить триваючий, довготривалий, постійний характер (до повноліття дитини);
- 4) тісно пов'язаний, переплетений і є логічним продовженням відповідного права, розвиває і доповнює його;
- 5) є способом забезпечення і умовою реалізації прав дітей;
- 6) характеризується безпосередньою дією, тобто може бути реалізований і без конкретизації законом або законами. Хоча, на нашу думку, така конкретизація необхідна. Конституційний обов'язок батьків піклуватися про дітей деталізується в Сімейному кодексі України та ін.;
- 7) вказує на активну зацікавленість суспільства і держави в певній поведінці батьків, оскільки, піклуючись про дітей, батьки роблять свій внесок в розвиток суспільства і держави, в майбутнє держави;

8) є орієнтиром для діяльності законодавчих, виконавчих і судових органів, а також юридичною базою для видання нормативних правових актів, присвячених статусу батьків, їхнім стосункам з дітьми;

9) виступає основою для формування правосвідомості батьків і дітей, оскільки націлений на виховання в батьків відповідального і відповідного законодавства ставлення до дітей;

10) невиконання цього обов'язку тягне за собою певні заходи відповідальності (адміністративної, сімейно-правової, кримінальної). Завжди необхідно зважати на той факт, що обов'язок батьків утримувати та виховувати дитину - може не визнаватися батьками і не виконуватися. Тому, коли обов'язок не виконується, в забезпечення його виконання включається держава, встановлюючи і застосовуючи певні заходи відповідальності.

11) реалізація даного обов'язку в багатьох випадках залежить від держави, від її прямої та опосередкованої допомоги, в тому числі і фінансової (матеріальної).

З огляду на зазначені вище ознаки обов'язків батьків виховувати та утримувати дитину, його поняття можна сформулювати наступним чином: зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини - це закріплена в Конституції України та деталізована в Сімейному кодексі та ін. джерелах сімейного права в інтересах дітей, суспільства, держави міра належної поведінки батьків, яка полягає в їх відповідальності за виховання, утримання, навчання, забезпечення здоров'я і безпеки дітей.

Таким чином, проведений аналіз сучасної наукової літератури з теми дослідження та теоретичне осмислення наукових праць у різних галузях права дозволив зробити висновок, що, незважаючи на достатню наукову увагу до даної тематики, комплексні дослідження відносно зобов'язання батьків щодо виховання та утримання своїх неповнолітніх дітей в Україні відсутні. Проведені дослідження досить різнопланові та несистемні, при цьому переважають

дослідження проблематики утримання дитини, натомість, проблемам реалізації обов'язку батьків виховувати дитину приділяється недостатньо уваги.

Реформування законодавства щодо належного утримання дітей протягом 2017-2018 рр. свідчить, що законодавець крок за кроком робить сімейне законодавство більш ефективним, направленим передусім на захист інтересів дітей і осіб, із якими дитина проживає. Однак ряд проблем нормативно-правового регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню своїх неповнолітніх дітей ще чекають на своє вирішення. До того ж не всі законодавчі новели є вдалими. Вдосконалення порядку стягнення аліментів замість забезпечення захисту прав дитини можуть призвести до зворотних наслідків.

Поняття зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини - це закріплена в Конституції України та деталізована в Сімейному кодексі та ін. джерелах сімейного права в інтересах дітей, суспільства, держави міра належної поведінки батьків, яка полягає в їх відповідальності за виховання, утримання, навчання, забезпечення здоров'я і безпеки дітей.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ БАТЬКІВ ЩОДО ВИХОВАННЯ ТА УТРИМАННЯ ДИТИНИ

2.1. Механізм реалізації зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини

Механізм реалізації обов'язку батьків утримувати та виховувати дитину має специфічні ознаки, але при цьому ж він має спільні риси з механізмом правового регулювання та механізмом забезпечення конституційних прав та свобод людини і громадянина.

В.М. Кириченко та О.В. Кириченко вважають, що механізм правового регулювання — це єдина система правових засобів, за допомогою якої здійснюється правове регулювання суспільних відносин. До даного механізму відносяться норми права, нормативно-правові акти, юридичні факти, правовідносини, акти реалізації, тлумачення та застосування норм права, законність, правосвідомість і правова культура [43, с. 45].

В.В. Копейчиков каже про те, що механізм правового регулювання призначений для нормативного регулювання та реалізації правових норм об'єктивного права у формах виконання, дотримання, використання та правозастосування [48, с. 104-105].

А.Ю. Олійника вважає, що механізм реалізації прав, свобод і обов'язків людини та громадянина призначений задля втілення в життя соціальних благ, що закріплені за суб'єктом нормами об'єктивного права. Під час реалізації суб'єктивного права, свободи та обов'язку здійснюються уповноважуючі, зобов'язуючі і заборонні норми. Реалізація зобов'язуючих, заборонних, уповноважуючих норм об'єктивного права означає досягнення поставленої мети шляхом регулювання та охорони правових відносин у суспільстві. Механізм реалізації суб'єктивних прав, свобод і обов'язків включає в себе правові норми

та акти, юридично значущу діяльність суб'єктів, а також стадії реалізації суб'єктивного права та обов'язку [42, с. 151-154].

Водночас, А.М. Колодій та А.Ю. Олійник розрізняють регіональний механізм реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні. Під вищевказаним механізмом слід розуміти систему закріплених у регіональних документах ЄС, РЄ, ОБСЄ та інших регіональних форумів нормативних стандартів, імплементацію їх в українське право, гарантування їх здійснення з боку регіональних форумів, охорону, захист від будь-яких посягань та відновлення порушених прав, свобод та обов'язків. Даний механізм містить такі структурні елементи:

- 1) регіональні стандарти в галузі прав, свобод та обов'язків людини і громадянина;
- 2) втілення аналізованих регіональних стандартів прав, свобод та обов'язків людини в національне право України;
- 3) регіональні форуми прав та свобод людини;
- 4) забезпечення цими форумами регіональних стандартів прав та свобод людини в Україні [44, с. 240].

Що стосується механізму забезпечення прав, свобод і обов'язків громадян, С.Г.Стеценко виділяє наступні стадії такого механізму:

- 1) регламентація суспільних відносин — розробка та прийняття правових норм, які формулюють правила поведінки для учасників відносин;
- 2) стадія виникнення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, на якій відбувається процес переходу від загального до конкретного, від загальних нормативно правових приписів до конкретної моделі поведінки того чи іншого суб'єкта правовідносин. Вихідним елементом у цьому випадку є юридичний факт;
- 3) фактичне використання суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. На цій стадії втілюються в життя приписи норм права в реальну поведінку того чи іншого суб'єкта [72, с. 68].

Вважаємо, що дані стадії притаманні і механізму реалізації обов'язку батьків утримувати та виховувати дитину, так як правова регламентація, виникнення відповідних зобов'язань батьків та їх фактичне здійснення є невід'ємними та взаємопов'язаними етапами такого механізму.

Враховуючи вищевикладене, на нашу думку під механізмом реалізації обов'язку батьків утримувати та виховувати дитину слід розуміти закріплену в міжнародно-правових актах та національному законодавстві систему умов, способів та засобів забезпечення належної поведінки відповідних суб'єктів-батьків, що ґрунтується на принципах законності, соціальної справедливості, гуманізму, на меті якого є забезпечення прав та інтересів дитини.

Відповідно, керівними засадами (принципами) реалізації обов'язку батьків утримувати та виховувати дитину є формально визначені основоположні ідеї та засади, на яких ґрунтується діяльність батьків щодо утримання, виховання, навчання, забезпечення здоров'я і безпеки власних дітей, піклування про їх фізичний, духовний та моральний стан.

На наш погляд, вищевказаний обов'язок батьків ґрунтується на принципах законності, гуманізму та рівності. Так, принцип законності полягає у нормативному закріпленні, одноманітному тлумаченні і застосуванні нормативно-правових актів, встановленні рівних можливостей та відповідальності для всіх суб'єктів реалізації обов'язку перед законом.

Принцип гуманізму під час виховання дитини полягає в створенні умов для формування кращих якостей та розвитку здібностей дитини як щирої, доброзичливої людини, гуманізацію взаємин між батьками та дітьми, а також формування поваги до особистості та її гідності.

Принцип рівності полягає у тому, що до будь-якої дитини, незалежно від того народилася вона в шлюбі чи поза ним, усиновлена або походить від своїх батьків повинно бути однакове ставлення.

Досить важливим елементом механізму реалізації обов'язку батьків є правові норми, що містяться в міжнародних та національних нормативно-правових актах.

Так, на міжнародному рівні правового регулювання важливими є наступні правові акти, що стосуються даного обов'язку батьків, а саме:

- Загальна декларація прав людини 1948 р.,
- Декларація прав дитини 1959 р.,
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року (стаття 24),
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року (стаття 10),
- Конвенція про права дитини 1989 року,
- Конвенція про стягнення аліментів за кордоном.

На національному рівні правового регулювання слід звернути увагу на наступні правові акти:

- Конституція України (ч. 2 ст. 51),
- Закон України «Про охорону дитинства» 2001 року,
- Сімейний Кодекс України (Глави 15 та 16).

Невід'ємним елементом механізму реалізації обов'язку батьків утримувати та виховувати дитину є суб'єкти. Це особи, які визначені батьками дитини згідно свідоцтва про народження. Також варто відзначити, що обов'язок утримувати та виховувати дитину покладається також і на інших осіб, якими є:

- Баба та дід мають обов'язок утримувати своїх малолітніх, неповнолітніх внуків, у тому випадку, якщо у них немає матері, батька або якщо батьки не можуть з поважних причин надавати їм належного утримання, за умови, що баба, дід можуть надавати матеріальну допомогу (ст. 265 СК України). При цьому вказаний обов'язок баби, діда не слід плутати з положеннями ст. 258 СК України. Так, Новоград-Волинський міськрайонний суд

Житомирської області у рішенні по справі за № 285/595/18 [18] чітко вказує, що «Положення ст. 258 СК України, на які в позовній заяві, як на підставу стягнення з відповідачів матеріальної допомоги, посилається відповідач, встановлюють права захисту баби, діда щодо внуків, а не їх обов'язків до них. Щодо обов'язків баби, діда перед внуками то ці відносини регулюються положеннями ст. 265 СК України, а тому в даних правовідносинах між позивачем та відповідачами суд повинен застосувати положення саме цієї норми права». Далі суд також відзначає, що слід мати на увазі, що якщо внуки мають батьків, які з поважних причин не можуть надати своїм дітям належного утримання, то суд перевіряє, з яких причин батьки не можуть утримувати дітей та чи може баба, дід за своїм матеріальним становищем надавати матеріальну допомогу. Сама по собі відсутність роботи, ухилення від утримання дітей, перебування в місцях позбавлення волі, наявність фінансових зобов'язань не є поважними причинами, які б надавали право суду для стягнення з діда і баби аліментів на внуків. До поважних причин можна віднести тяжку, тривалу хворобу, каліцтво, які виключають можливість мати самостійний заробіток (дохід) тощо;

- повнолітні брати, сестри зобов'язані утримувати малолітніх, неповнолітніх (непрацездатних повнолітніх) братів та сестер, які потребують матеріальної допомоги і якщо вони не мають батьків, чоловіка, дружини або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що повнолітні брати та сестри можуть надавати матеріальну допомогу (ст. 267 СК України). У рішенні по справі № 465/1933/17 колегія суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Львівської області [19] наводить аналіз указаних норм матеріального права згідно якого аліментні зобов'язання на утримання непрацездатного повнолітнього брата можуть бути призначені за наявності юридичних складових - сукупності певних умов, а саме: родинний зв'язок; непрацездатність особи, тобто за станом здоров'я вона є інвалідом I, II або III групи; потреба в матеріальній допомозі, тобто заробітна плата, пенсія, доходи від використання майном, інші доходи не забезпечують особі

прожиткового мінімуму, встановленого законом; нижчий від прожиткового рівень матеріального забезпечення; не має чоловіка, дружини, батьків, повнолітніх дочки, сина, які відповідно з правилами, встановленими нормами глав 9, 16 та 17 СК зобов'язані в першу чергу утримувати своїх непрацездатних, які потребують матеріальну допомогу чоловіка, дружину, повнолітніх дітей, батьків; повнолітні брати, сестри можуть надавати матеріальну допомогу. Зазначені умови створюють юридичний склад, необхідний для виникнення у непрацездатних, повнолітніх братів та сестер, які потребують матеріальну допомогу суб'єктивного права на отримання аліментів від повнолітніх братів та сестер;

- мачуха, вітчим зобов'язані утримувати малолітніх, неповнолітніх падчерку, пасинка, які з ними проживають, якщо у них немає матері, батька, діда, баби, повнолітніх братів та сестер або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що мачуха, вітчим можуть надавати матеріальну допомогу (ст. 268 СК України);

- особи, у сім'ї яких виховувалася дитина, зобов'язані надавати їй матеріальну допомогу, якщо у неї немає батьків, баби, діда, повнолітніх братів та сестер, за умови, що ці особи можуть надавати матеріальну допомогу (ст. 269 СК України);

- опікуни, піклувальники зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, психічний, духовний розвиток, забезпечити одержання дитиною повної загальної середньої освіти (ст. 249 СК України) [3].

Отже, СК України визначає коло суб'єктів, які мають обов'язок відносно піклування про дітей до їх повноліття. Зважаючи на дані положення, Конституція України досить у вузькому розумінні закріплює цей конституційний обов'язок, розповсюджуючи його тільки на батьків. Тому, зараз необхідно привести у відповідність ч. 2 ст. 51 Конституції України та викласти у наступній редакції: «Батьки або інші особи, визначені сімейним законодавством України, зобов'язані піклуватися про дітей до їх повноліття».

Також слід зазначити, що в загальному уявленні не може бути повним механізм реалізації конституційного обов'язку батьків без такого елемента як правовідносини, що складаються між батьками і дітьми на основі законодавчих приписів та на підставі факту походження дітей від батьків. Сімейний Кодекс України безпосередньо регулює відносини між батьками і дітьми та чітко вказує на те, що вони можуть бути як майновими, так і немайновими [3].

До майнових слід віднести:

- відносини щодо зобов'язання батьків утримувати дітей до досягнення ними повноліття (ст. 180 СК);
- зобов'язання батьків щодо утримання повнолітніх дочки, сина, що продовжують навчання й у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги (ст. 199 СК);
- зобов'язання батьків щодо утримання непрацездатних повнолітніх дочки, сина, які потребують матеріальної допомоги (ст. 198 СК);
- зобов'язання батьків брати участь у додаткових витратах на неповнолітню дитину, що викликані особливими обставинами (ст. 185 СК) [3].

Відповідно до положень Закону України «Про охорону дитинства» обов'язок утримання, а точніше піклування, починається з моменту визначення дитини живонародженою та життєздатною відповідно до критерій Всесвітньої організації охорони здоров'я [10], а також засвідчене у встановленому законом порядку походження дітей від даних батьків. Отже, саме з цього моменту батьки і набувають низку споріднених обов'язків щодо піклування про дитину, зокрема: забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я; зареєструвати народження дитини в органі державної реєстрації цивільного стану; утримання дитини у формі аліментних зобов'язань, якщо один з батьків проживає окремо [3].

В процесі виховання та розвитку дитини виникає потреба у зміні правовідносин, а саме до обов'язку батьків відносно утримання дитини до її повноліття додаються і інші обов'язки піклування, оскільки ст. 150 СК України

містить положення про додатковий склад обов'язків, до яких відносять обов'язок виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини; піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток; забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя; поважати дитину та інші [3].

Батьки мають виконувати свої обов'язки на благо дітей, але при цьому самі обирають необхідні форми та методи. Однак це не означає допущення свавільності та безконтрольності з боку держави. У випадках, коли такі методи або форми суперечать інтересам дитини, держава повинна втручатися в процес виховання, наприклад, з допомогою органу опіки та піклування, які мають можливість втручатися в процес виховання дітей в таких випадках: коли будуть установлені такі відносини між батьками, які виходять за межі звичайних норм поведінки; у разі втрати батьками контролю над поведінкою дітей; у разі застосування недопустимих методів виховання [37, с. 359].

Заключним елементом механізму реалізації обов'язку є гарантії забезпечення, під якими слід розуміти передбачені Конституцією та законами України умови, які забезпечують ефективну реалізацію конституційного обов'язку.

До системи таких гарантій забезпечення конституційного обов'язку батьків в першу чергу необхідно віднести юридичні та економічні гарантії. Серед юридичних особливе місце займають:

- юридична відповідальність за невиконання чи неналежне виконання батьківських обов'язків;
- надання пільг та заохочень з боку органів публічної влади.

До економічних згідно чинного законодавства необхідно віднести:

- заборону залучення вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років, до нічних, надурочних робіт, робіт у вихідні дні і направлення їх у відрядження;

- жінки, які мають дітей віком до трьох років, в разі неможливості виконання попередньої роботи переводяться на іншу роботу із збереженням середнього заробітку за попередньою роботою до досягнення дитиною віку трьох років.

Під механізмом реалізації зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини слід розуміти наступне: це систему умов, способів та засобів спрямованих для забезпечення належної поведінки відповідних суб'єктів - батьків, яка ґрунтується на принципах законності, гуманізму та соціальної справедливості в інтересах дитини. Дана система закріплена в національному законодавстві України та міжнародно-правових актах. Основними елементами даного механізму є:

- принципи;
- правові норми;
- суб'єкти виконання обов'язку;
- правовідносини;
- юридичні факти;
- форми та методи здійснення обов'язку;
- гарантії.

2.2. Відповідальність за порушення зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини

У філософському значенні поняття відповідальності трактується як ставлення особи до суспільства і держави, до інших осіб з точки зору виконання ними певних вимог, усвідомлення і правильного розуміння громадянами своїх обов'язків (боргу) по відношенню до суспільства, державі та іншим особам.

У вузькому або спеціально-юридичному значенні юридична відповідальність зазвичай інтерпретується як «реакція держави на вчинене

правопорушення. У зазначеному значенні юридична відповідальність є обов'язком особи зазнавати за вчинене правопорушення певні позбавлення державно-владного характеру, передбачені законом» [64, с. 124].

На сьогоднішній день існують різні концепції юридичної відповідальності. Так, одні автори розуміють під юридичною відповідальністю «обов'язок відповідати (або дати звіт) за свої протиправні дії» [64, с. 40], інші - обов'язок зазнавати певних позбавлення. Тобто, відповідальність визначається через категорію «обов'язок». «Юридичний обов'язок як абстрактна категорія юридичної науки і практики - це міра належної поведінки, забезпечена державою. Юридична відповідальність як різновид обов'язку, отже, також міра належної поведінки суб'єктів, примусово забезпечена». І також: «Юридична відповідальність є різновидом обов'язку, що настає при наявності певних діянь або їх результатів, негативно оцінюваних законодавцем і окреслених в нормах права. Такий обов'язок виступає як міра певних несприятливих для суб'єкта позбавлень, обмежень особистого і майнового характеру» [62, с. 41].

С.Н. Братусь в своїх працях зазначав, що «юридична відповідальність - це також обов'язок, але який примусово виконується. У своїх міркуваннях він приходить до висновку, що за своїм характером спільний обов'язок всіх і кожного утримуватися від заподіяння майнової шкоди іншій особі прирівнюється до обов'язку не здійснювати правопорушення. У разі порушення цього обов'язку виникає інший, вже не пасивний, а активний обов'язок відшкодувати збиток конкретній особі - потерпілому, відновити порушену рівновагу, привести майнове становище потерпілого в такий стан, в якому воно перебувало до порушення права. Добровільне виконання цього обов'язку сприяє припиненню правовідносин, що виникли. Якщо виконання не відбудеться, то цей обов'язок реалізується примусовим способом» [36, с. 88].

У сучасному розумінні права, трактування відповідальності як обов'язку представляється невдалим, оскільки виходячи з такого визначення, довелося б визнати, що юридична відповідальність існує й тоді, коли правопорушник не

встановлений або якщо він уникає застосування до нього санкцій і не зазнає ніяких позбавлень за свою протиправну поведінку. Однак при такому розумінні відповідальності її суть ставиться в залежність від застосування примусових заходів впливу, що створює невірне уявлення, ніби без покарання немає відповідальності.

Особливістю юридичної відповідальності є те, що вона настає лише в результаті порушення правових норм. Отже, юридична відповідальність як певне соціальне явище можлива лише за умови регулювання поведінки людей за допомогою правових норм.

Якщо ми звернемося до нормативно-правових джерел, то побачимо, що в нормативних актах під терміном «юридична відповідальність» мається на увазі обов'язок суб'єкта до певних дій, поведінки: нести позбавлення майнового характеру (сплата штрафу, конфіскація, відшкодування заподіяної шкоди), особистого характеру (позбавлення волі, обов'язок зазнавати позбавлення, пов'язані із збитками соціальному престижу).

З аналізу нормативних актів випливає, що настання відповідальності як різновиду юридичних наслідків норми права пов'язують лише з певними юридичними фактами, негативно оцінюваними правом (невиконанням обов'язків, порушенням заборон, суб'єктивних прав).

Відповідно до статті 12 Закону України «Про охорону дитинства» батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за порушення прав і обмеження законних інтересів дитини на охорону здоров'я, фізичний і духовний розвиток, навчання, невиконання та ухилення від виконання батьківських обов'язків відповідно до закону.

Сімейний кодекс в ст. 150 визначає, що батьки зобов'язані виховувати дитину у дусі поваги до прав і свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини. Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток, забезпечити

здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, зобов'язані поважати дитину, готувати її до самостійного життя.

І.О. Єфремова стверджує, що заходи відповідальності у сімейному праві можна віднести до способів захисту сімейних прав та інтересів, застосування яких дає змогу попередити або припинити порушення сімейних прав та інтересів (наприклад, позбавлення батьківських прав, відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав), та до способів, застосування яких має за мету відновити порушене сімейне право і компенсувати втрати, спричинені його порушенням (наприклад, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, відшкодування завданої майнової та моральної шкоди) [39].

Порушення обов'язків з належного виховання дітей тягне сімейно-правову відповідальність батьків, яка передбачає захист не тільки інтересів дитини, але й інтересів суспільства в цілому. Заходами такої відповідальності є: позбавлення батьківських прав, відібрання дитини у батьків без позбавлення їх батьківських прав, скасування усиновлення та ін. Зміст сімейної відповідальності за неналежне виховання дітей полягає в усуненні зобов'язаних осіб від особистого виховання дітей, яке втілюється в різноманітних формах, що залежать від підстав виникнення правовідносин з виховання.

Так, 26 грудня 2018 року Верховним судом України в рамках судового провадження: 61-40224ск18 [13], була розглянута справа: позивач звернулася до суду з позовом про позбавлення батьківських прав відповідача стосовно неповнолітньої дочки, оскільки відповідач протягом чотирьох років у вихованні, спілкуванні та розвитку дитини участі не брав, святкових заходів за участю дочки не відвідував, її життям не цікавився.

Відповідач зазначав, що стосовно нього ведеться кримінальне провадження та оскільки слідство ще триває, йому обрано запобіжний захід у вигляді застави, тому він позбавлений можливості виїжджати за межі міста для зустрічей з дочкою.

Було встановлено, що судами попередніх інстанцій встановлено факт тримання відповідача під вартою у кримінальному провадженні, на момент розгляду справи відносно нього обрано запобіжний захід у вигляді застави із покладенням певних обов'язків, що свідчить про існування об'єктивних перешкод для реалізації відповідачем його батьківських обов'язків, та спричинило неналежне піклування про дитину з підстав, що не залежать від відповідача. що позивачем не доведено та судами не встановлено наявності такого обов'язкового елементу як винності в умисному ухиленні батька від виконання його батьківських обов'язків

Отже, ВС ще раз підтвердив ст. 166 СК України, що позбавлення батьківських прав є винятковою мірою, яка тягне за собою надзвичайні правові наслідки як для батька (матері), так і для дитини.

Ще одним видом заходів сімейно – правової відповідальності є відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав.

Даний вид санкції може провадитись за рішенням суду внаслідок як винної, так і невинної (наприклад, через психічну хворобу) поведінки батьків або одного з них. Підставою для цього є наявність небезпеки для життя, здоров'я і морального виховання дитини у разі залишення її у даних осіб.

Відповідно до СК України, питання про виховання дитини вирішується батьками спільно. Кожен із батьків, незалежно від спільного чи окремого проживання з дитиною зобов'язаний брати участь у вихованні та утриманні дитини. Той із батьків, який проживає окремо має право на особисте спілкування з дитиною. Також, батьки мають право укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини.

Однак невиконання вищевказаного договору тягне за собою відповідальність.

Так, прикладом даних правових наслідків є рішення ВС № 754/14768/15-ц від 13.06.2018 року [17]. У даній справі Касаційний цивільний суд зробив

досить цікаві висновки щодо підстав для розірвання договору між батьками про визначення місця проживання дітей та режиму їх виховання, а також висловився щодо належності тих чи інших доказів, які можуть бути підставою для прийняття судами такого рішення.

Відповідно до матеріалів справи батьками дітей після розлучення укладено нотаріально посвідчений договір щодо здійснення батьківських прав та визначення місця проживання дітей, за умовами якого передбачено місце проживання дітей за місцем проживання матері та право батька зустрічатись і без перешкод спілкуватися з дітьми, зокрема, у будь-який день тижня та у будь-який час, а за попередньою домовленістю з матір'ю, брати дітей до себе за місцем свого проживання у будь-які дні. За умовами вказаного договору встановлено обов'язок матері піклуватись про здоров'я дітей, брати участь у їх вихованні, забезпечити дітям достатній рівень освіти незалежно від стосунків батьків та не перешкоджати спілкуванню дітей з батьком.

Проте, протягом двох останніх років діти не відвідували дитячий заклад, мають пригнічений психологічний стан, весь час проводять у мечеті, оскільки мати проживає у цивільному шлюбі із чоловіком мусульманського віросповідання. Колишня дружина перешкоджає батьку бачитись з дітьми та піклуватись про них.

Спосіб життя дітей було змінено без згоди батька, й апеляційний суд не з'ясував належним чином, чи такий спосіб життя дітей відповідає їхнім бажанням та інтересам.

Дану касаційну скаргу було задоволено частково, а рішення апеляційного суду скасовано та передано на новий розгляд.

Якщо ж, батьки не можуть дійти згоди у вирішенні вищевказаного питання, то за заявою матері, батька дитини орган опіки та піклування визначає способи участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від неї. Рішення про це орган опіки та піклування постановляє на підставі вивчення умов життя батьків, їхнього ставлення до

дитини, інших обставин, що мають істотне значення. Органи опіки та піклування ретельно досліджують усі обставини життя дитини (відношення до неї батьків, їх можливості та здібності як вихователів, вік дитини, стан її здоров'я, прихильність до батьків, стать тощо) і з урахуванням цього пропонує батькам установити той чи інший порядок участі обох батьків у вихованні, виходячи із повної рівності прав обох батьків.

У разі, якщо батьки не приходять до домовленості, орган опіки та піклування виносить рішення, обов'язкове для обох батьків, зазначаючи в ньому, за яких обставин, у який час і як має проходити спілкування з дитиною того з батьків, який проживає окремо. Особа, яка ухиляється від виконання рішення органу опіки та піклування, зобов'язана відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану тому з батьків, хто проживає окремо від дитини. Позов про стягнення як матеріальної, так і моральної шкоди пред'являється до суду і вирішується він у позовному порядку.

Відповідно до статті 3 СК України «Сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає.» Згідно зі статтею 141 СК України «Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини». Глава 15 СК України регулює способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину; обставини, які враховуються судом при визначенні розміру аліментів; визначення розміру аліментів у частці від заробітку (доходу) матері, батька дитини; визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі; контроль органу опіки та піклування за цільовим витрачанням аліментів; відрахування аліментів на дитину за ініціативою платника або одержувача аліментів; звільнення батьків від обов'язку утримувати дитину; договір між батьками про сплату аліментів на дитину, та інші важливі питання, які стосуються призначення та стягнення аліментів.

На сьогоднішній день мінімальний розмір аліментів складає 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, оскільки обов'язок утримувати дитину до досягнення нею повноліття покладений рівною мірою на

обох батьків. Мінімальний рекомендований розмір аліментів на одну дитину дорівнює прожитковому мінімуму для дитини відповідного віку і може бути присуджений судом у разі достатності заробітку (доходу) платника аліментів.

Так, ВС, 31.10.2018 року по справі № 461/4936/16 [16] висловив свою думку, щодо розміру аліментів. Сторони перебували у зареєстрованому шлюбі, від якого мають сина. Після розірвання шлюбу син залишився проживати з нею та повністю знаходиться на її утриманні, а відповідач у добровільному порядку відмовляється приймати участь в утриманні та вихованні дитини. Посилаючись на зазначені обставини, позивач просила суд стягнути з відповідача на її користь аліменти на утримання сина у розмірі $\frac{1}{3}$ частини від усіх видів заробітку відповідача до досягнення дитиною повноліття. Батько дитини заперечував позовні вимоги, оскільки стягнутий розмір аліментів значно перевищує прожитковий мінімум для дитини відповідного віку, на відповідача буде покладено практично повне утримання дитини за наявності у батька ряду хронічних захворювань, лікування яких потребує постійних витрат для уникнення загрози їх загострення.

В своїй постанові КІС вказав, що закріплений на законодавчому рівні мінімальний розмір аліментів не виконує обмежувальну функцію при визначенні розміру аліментів, який цей мінімум перевищує. Касаційну скаргу позивача було задоволено.

Якщо ж, аліменти зобов'язаною на це особою не сплачуються, то СК України передбачає стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка суми несплачених аліментів за кожен день прострочення від дня прострочення сплати аліментів до дня їх повного погашення або до дня ухвалення судом рішення про стягнення пені, але не більше 100 відсотків заборгованості. Стягнення даної неустойки є ще одним сімейно – правових заходів відповідальності.

Таким чином, в результаті проведеного нами дослідження, встановлено, що за порушення зобов'язання виховувати та утримувати дитину батьки можуть бути притягнені до заходів сімейно – правової відповідальності. Застосування

санкцій до батьків є засобом збереження здоров'я та психіки дитини, створенням для неї нормальних та гармонійних умов для життя та розвитку. Крім того, відповідальність, яка застосовується до певних батьків здатна справити превентивний вплив й на інших.

2.3. Шляхи вдосконалення правового регулювання зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини

Ст. 189 СК України закріплює, що батьки мають право укласти договір про сплату аліментів на дитину, у якому визначити розмір та строки виплати. Умови договору не можуть порушувати права дитини, які встановлені законодавством. Тобто законодавець надає право сторонам правовідносин щодо утримання самим визначати обсяг та порядок виконання аліментного обов'язку, що у свою чергу, надає аліментнозобов'язаній особі можливість уникнути звернення до суду другого з батьків для стягнення аліментів на дитину в примусовому порядку.

Ч. 1 ст. 196 СК України закріплює відповідальність за прострочення сплати аліментів, а саме: при виникненні заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення.

Перевагою договору про сплату аліментів є те, що розмір утримання може бути більшим, ніж той, що може бути призначений за рішенням суду. Сторони договору мають право врахувати різноманітні потреби дитини і за спільною домовленістю визначити розмір утримання, керуючись виключно інтересами дитини, та внести визначену суму до договору.

Строки виплати аліментів також встановлюються за домовленістю осіб, які уклали договір і можуть сплачуватися щомісячно, один раз на квартал, раз на рік, але при цьому в договорі має зазначатися певна дата або період часу, протягом якого не буде наступати відповідальність за несвоєчасну сплату аліментів.

На даний момент очевидно, що, за аналогією, для застосування відповідальності за порушення умов аліментного договору можуть застосовуватися відповідні норми Цивільного кодексу України. Однак передбачена у СК України відповідальність у розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення є значно вагомішою, ніж передбачена ЦК відповідальність у розмірі подвійної облікової ставки НБУ за кожен день прострочення, тому сторонам доцільно скористатися наданою законодавством можливістю і передбачити у договорі такий розмір відповідальності.

Однак, в прикладі з аліментним договором існує не тільки позитивна сторона, оскільки в нашій державі відсутня типова форма даного договору. У ст. 189 СК України наголошено лише на письмовій формі з обов'язковим нотаріальним посвідченням. Відтиск печатки нотаріуса є необхідним, оскільки у разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором, аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису.

Договір про сплату аліментів на дитину дозволяє вирішити чи не найгостріші суперечки поза судом, до того ж існує спрощений порядок виконання зобов'язання у разі невиплати аліментів – виконавчий напис нотаріуса, що суттєво розвантажує органи правосуддя. Недоліком виступає відсутність затвердженої типової форми договору. Подібна обставина викликає суперечності в укладенні договору і його подальшому функціонуванні та потребує усунення задля недопущення порушення інтересів дитини [20].

Так, Ю.В. Гофман пропонує виділяти: предмет, розмір, порядок та строки виплати аліментів, порядок їх цільового використання. [37]

Однією з проблем сучасного правового регулювання обов'язку батьків виховувати дітей є нечіткість підстав для відібрання дітей у батьків без позбавлення їх батьківських прав.

Так, по справі, ВСС України 19.07.2017 року № 686/7114/16-ц [14] до суду звернувся виконавчий комітет міської ради в інтересах малолітньої дитини з позовом про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав.

Обґрунтовував позовні вимоги тим, що відповідачі – батьки неналежним чином виконують батьківські обов'язки, не дбають про здоров'я, розвиток дитини, не забезпечують здобуття сином освіти, не забезпечують дитину належним чином продуктами харчування, не мають виховного впливу на сина, що призвело до нездобуття ним освіти. Також Виконком вказував, що дитині було організовано навчання за індивідуальною формою, проте вчителі навчального закладу не мали змоги жодного разу відвідати учня вдома та провести з ним навчальні заняття індивідуально, оскільки їм не відчиняли двері в квартиру.

Суд зазначив, що представником позивача не наведено будь-яких виключних обставин, які б викликали крайню необхідність розлучення дитини з батьками. Також суд враховував, що відібрання дитини позбавить дитину батьківської турботи та допомоги і може призвести до погіршення її становища.

Було ухвалено рішення про відхилення касаційної скарги виконавчого комітету Хмельницької міської ради

Рішення відносно аналогічної ситуації було прийнято Європейським судом з прав людини, 18.02.2008 року, заява № 39948/06, справа «Савіні проти України»[15].

Суд поставив під сумнів адекватність відповідної доказової бази для висновку про те, що матеріально - побутові умови дітей були справді небезпечними для їхнього життя і здоров'я.

Були відсутні свідчення про те, що судові органи якимось чином аналізували, якою мірою стверджувану незадовільність виховання дітей зумовлювала саме непоправна нездатність заявників забезпечувати належну опіку і піклування, а не їхні фінансові труднощі та об'єктивний стан фрустрації, що можна було виправити

за допомогою цільової фінансової та соціальної допомоги й ефективного консультування.

Суд також зауважив, що на жодному етапі провадження у справі судді не заслуховували дітей

Таким чином, положення статей 164 та 170 Сімейного кодексу, які визначають підстави відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав, сформульовані не достатньо чітко, і це породжує неузгодженість судової практики з цих питань та невиправдане втручання у сімейне життя з боку держави.

Так, підставами для відібрання дітей від батьків без позбавлення їх батьківських прав є, серед іншого, ухилення батьками від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини та випадки, коли залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання.

Законодавство України не деталізує зазначені поняття, і не встановлює жодного механізму оцінки того, чи дійсно дитині загрожує небезпека у разі її проживання з батьками. Єдиного підходу до розуміння цих понять немає – вони є оціночними категоріями, і їх застосування залишається на розсуд судді, що приймає рішення у конкретній справі.

Отже, необхідно зобов'язати суд кожного разу заслуховувати думку дітей та батьків, проводити необхідні експертизи за ініціативою суду або якщо на цьому наполягає хоча б одна зі сторін справи, надавати батькам строк для поліпшення умов проживання дітей та усунення небезпеки для них.

Но сьогоднішній день в нашій країні відбувається реформування системи сплати аліментів та значно збільшується кількість санкцій, які застосовуються до неплатників. Водночас, до людини, яка не здатна платити присуджені аліменти в силу життєвих обставин, не повинні застосовуватися всі заходи відповідальності. Інакше новели щодо «вдосконалення порядку стягнення аліментів» замість захисту прав дитини можуть призвести до маргіналізації батька-платника аліментів.

Виходячи з цього, можемо зробити висновок що на сьогоднішній день все ж залишаються деякі питання правового регулювання зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини, які ще очікують свого вдосконалення. Зокрема в СК України відсутня затверджена типова форма договору про сплату аліментів, що може викликати суперечності під час його укладання та проблеми в подальшому функціонуванні даного договору. Підстави для відібрання дітей у батьків без позбавлення батьківських прав потребують більш чіткого викладення, оскільки сьогодні ми спостерігаємо неузгодженість судової практики відносно вищевказаного питання та невиправдане втручання у сімейне життя з боку держави. Досить спірними є деякі новели вдосконалення порядку стягнення аліментів, оскільки замість захисту прав дитини можуть призвести до маргіналізації батька-платника аліментів.

Отже, підсумовуючи даний розділ, необхідно виділити те, що під механізмом реалізації зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини слід розуміти наступне: це систему умов, способів та засобів спрямованих для забезпечення належної поведінки відповідних суб'єктів - батьків, яка ґрунтується на принципах законності, гуманізму та соціальної справедливості в інтересах дитини. Дана система закріплена в національному законодавстві України та міжнародно-правових актах. Основними елементами даного механізму є: принципи; правові норми; суб'єкти виконання обов'язку; правовідносини; юридичні факти; форми та методи здійснення обов'язку; гарантії.

За порушення зобов'язання виховувати та утримувати дитину батьки можуть бути притягнені до заходів сімейно – правової відповідальності. Застосування санкцій до батьків є засобом збереження здоров'я та психіки дитини, створенням для неї нормальних та гармонійних умов для життя та розвитку. Крім того, відповідальність, яка застосовується до певних батьків здатна справити превентивний вплив й на інших.

На сьогоднішній день все ж залишаються деякі питання правового регулювання зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини, які ще

очікують свого вдосконалення. Зокрема в СК України відсутня затверджена типова форма договору про сплату аліментів, що може викликати супересності під час його укладання та проблеми в подальшому функціонуванні даного договору. Підстави для відібрання дітей у батьків без позбавлення батьківських прав потребують більш чіткого викладення, оскільки сьогодні ми спостерігаємо неузгодженість судової практики відносно вищевказаного питання та не виправдане втручання у сімейне життя з боку держави. Досить спірними є деякі новели вдосконалення порядку стягнення аліментів, оскільки замість захисту прав дитини можуть призвести до маргіналізації батька-платника аліментів.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Таким чином, в результаті проведеного нами дослідження, можна зробити наступні висновки:

1. Проведений аналіз сучасної наукової літератури з теми дослідження та теоретичне осмислення наукових праць у різних галузях права дозволяє зробити висновок, що, незважаючи на достатню наукову увагу до даної тематики, комплексні дослідження відносно зобов'язання батьків щодо виховання та утримання своїх неповнолітніх дітей в Україні відсутні. Проведені дослідження досить різнопланові та несистемні, при цьому переважають дослідження проблематики утримання дитини, натомість, проблемам реалізації обов'язку батьків виховувати дитину приділяється недостатньо уваги.

2. Реформування законодавства щодо належного утримання дітей протягом 2017-2018 рр. свідчить, що законодавець крок за кроком робить сімейне законодавство більш ефективним, направленим передусім на захист інтересів дітей і осіб, із якими дитина проживає. Однак ряд проблем нормативно-правового регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню своїх неповнолітніх дітей ще чекають на своє вирішення. До того ж не всі законодавчі новели є вдалимими. Вдосконалення порядку стягнення аліментів замість забезпечення захисту прав дитини можуть призвести до зворотних наслідків.

3. Поняття зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини - це закріплена в Конституції України та деталізована в Сімейному кодексі та ін. джерелах сімейного права в інтересах дітей, суспільства, держави міра належної поведінки батьків, яка полягає в їх відповідальності за виховання, утримання, навчання, забезпечення здоров'я і безпеки дітей.

4. Під механізмом реалізації зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини слід розуміти наступне: це систему умов, способів та засобів спрямованих для забезпечення належної поведінки відповідних суб'єктів -

батьків, яка ґрунтується на принципах законності, гуманізму та соціальної справедливості в інтересах дитини. Дана система закріплена в національному законодавстві України та міжнародно-правових актах. Основними елементами даного механізму є: принципи; правові норми; суб'єкти виконання обов'язку; правовідносини; юридичні факти; форми та методи здійснення обов'язку; гарантії.

5. За порушення зобов'язання виховувати та утримувати дитину батьки можуть бути притягнені до заходів сімейно – правової відповідальності. Застосування санкцій до батьків є засобом збереження здоров'я та психіки дитини, створенням для неї нормальних та гармонійних умов для життя та розвитку. Крім того, відповідальність, яка застосовується до певних батьків здатна справити превентивний вплив й на інших.

6. На сьогоднішній день все ж залишаються деякі питання правового регулювання зобов'язання батьків щодо виховання та утримання дитини, які ще очікують свого вдосконалення. Зокрема в СК України відсутня затверджена типова форма договору про сплату аліментів, що може викликати суперечності під час його укладання та проблеми в подальшому функціонуванні даного договору. Підстави для відібрання дітей у батьків без позбавлення батьківських прав потребують більш чіткого викладення, оскільки сьогодні ми спостерігаємо неузгодженість судової практики відносно вищевказаного питання та невиправдане втручання у сімейне життя з боку держави. Досить спірними є деякі новели вдосконалення порядку стягнення аліментів, оскільки замість захисту прав дитини можуть призвести до маргіналізації батька-платника аліментів.

З метою удосконалення чинного законодавства України з питань правового регулювання обов'язку батьків утримувати та виховувати дитину пропонується внести наступні зміни та доповнення до деяких законодавчих актів України, а саме:

1. Внести зміни до ч. 1 ст. 170 СК України та доповнити її четвертим абзацом і викласти у наступній редакції:

«Суди зобов'язані перевіряти виконання органами опіки і піклування обов'язок зі збереження єдності сім'ї та перевіряти достатність дослідження ефективності менш суворих альтернативних заходів перед тим, як клопотати про відібрання дітей від батьків».

2. Внести зміни до ст. 181 СК України та доповнити її п. 11:

...

«11) Батьки, які є людьми з обмеженими фізичними можливостями та мають продовжувану втрату працездатності, діти яких отримують тимчасову державну допомогу, звільняються від стягнення даної допомоги до Державного бюджету України».

3. Внести зміни до ч. 1 ст. 186 СК України та доповнити її другим абзацом і викласти його в такій редакції:

«За заявою платника аліментів, який має заборгованість зі сплати аліментів, систематично сплачує аліменти на момент звернення та до заяви надає підтвердження, що така заборгованість виникла в силу життєвих обставин також здійснюється органом опіки та піклування контроль за цільовим витрачанням аліментів».

4. Затвердити типову форму договору про сплату аліментів на дитину, оскільки наразі СК України передбачено лише те, що він має бути нотаріально посвідченим і письмової форми та закріпити дане положення у Сімейному кодексі України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: 28 червня 1996 р. Електронний ресурс. Порядок доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 15.07.2019).
2. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 (ратифікована Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91). Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990. № 1.
3. Сімейний кодекс України: Кодекс, Закон від 10.01.2002 № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення 15.07.2019).
4. Цивільний кодекс України: Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 15.07.2019).
5. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення 15.07.2019).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання: Закон України від 03.07.2018 № 2475-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2475-19> (дата звернення 15.07.2019).
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів: Закон України від 17.05.2017 № 2037-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2037-19> (дата звернення 15.07.2019).
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів: Закон України від 7 грудня 2017 року, №2234-VIII База даних «Законодавство

України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2037-19> (дата звернення 15.07.2019).

9. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> (дата звернення 15.07.2019).

10. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. Відомості Верховної Ради України, 2001. № 30. Ст. 142.

11. Про затвердження Інструкції про виконання в Україні Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання: Наказ Міністерстві юстиції України 15 вересня 2017 р. № 2904/5 База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/zll50-17> (дата звернення 15.07.2019).

12. Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 р. № 1203. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/> (дата звернення 15.07.2019).

13. Постанова Верховного суду України від 03.01.2019 року по справі № 404/6391/16-ц. Електронний ресурс. Порядок доступу: URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78979013> (дата звернення 10.10.2019).

14. Ухвала Вищого спеціалізовано суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26.07.2016 року по справі № 686/7114/16-ц. Електронний ресурс. Порядок доступу: URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67891174> (дата звернення 10.10.2019).

15. Рішення Європейського суду з прав людини від 18.12.2008 року по згідно заяви N 39948/06. Справа "Савіни проти України". Електронний ресурс. Порядок доступу: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_454 (дата звернення 10.10.2019).

16. Постанова Верховного суду від 07.11.2018 року по справі № 461/4936/16. Електронний ресурс. Порядок доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77653794> (дата звернення 10.10.2019).
17. Постанова Верховного суду від 13.06.2018 року по справі № 461/14768/15-ц. Електронний ресурс. Порядок доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75370808> (дата звернення 10.10.2019).
18. Рішення Новоград-Волинського міскрайонного суду від 15.03.2018 по справі № 285/595/18. Електронний ресурс. Порядок доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72766860> (дата звернення 10.10.2019).
19. Постанова Апеляційного суду Львівської області від 01.02.2018 року по справі № 465/1933/17. Електронний ресурс. Порядок доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71971669> (дата звернення 10.10.2019).
20. Аббасова Д.Л. Правова характеристика договору утримання дитини. 2017 р. Електронний ресурс. Порядок доступу: URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/law/24june2017/9.pdf> (дата звернення 15.07.2019).
21. Апопій І.В. Заходи відповідальності у сімейному праві України. 2016 р. Електронний ресурс. Порядок доступу: URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/34642/1/38_239243.pdf?fbclid=IwAR1WVFhhOGYRFRrPm9XG_RUxAGE8mvqdEMo-3niLkUWL7ZspCtPaQtJDaoA (дата звернення 15.07.2019).
22. Афанасьєва Л.В. Проблеми законодавчого визначення оптимального розміру аліментів на неповнолітніх дітей. Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. 2001. № 1. С. 112-119.
23. Афанасьєва Л.В. Аліментні зобов'язання подружжя та колишнього подружжя. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. Донецьк: ДІВС. 2002. № 2. С. 340-349.

24. Афанасьєва Л.В. Аліментні зобов'язання інших членів сім'ї та родичів. Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. 2002. № 1. С. 33-40.
25. Афанасьєва Л.В. Аліментні зобов'язання свояків, фактичних вихователів та вихованців. Вісник Національного університету внутрішніх справ. Харків: Університет внутрішніх справ. 2002. № 17. С. 259-265.
26. Афанасьєва Л.В. Аліментні обов'язки батьків щодо неповнолітніх дітей. Матеріали міжнародної наукової конференції «Нове кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство та завдання юридичної підготовки кадрів ОВС України». Вісник ЛАВС МВС імені 10-річчя незалежності України. Спеціальний випуск. Частина 2. Луганськ: РВВ ЛАВС. 2002. С. 168-171.
27. Афанасьєва Л.В. Батьки та повнолітні діти як суб'єкти аліментних правовідносин. Збірник матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції «Кримінально-правові та економічні проблеми і боротьби з ними у сфері підприємницької діяльності». Вісник ЛАВС МВС імені 10-річчя незалежності України. Луганськ: РВВ ЛАВС. 2002. С. 87-89.
28. Ахмач Г.М. Договірний порядок врегулювання аліментних зобов'язань по утриманню батьками своїх дітей: проблеми та перспективи розвитку. Підприємництво, господарство і право: наук, журнал. 2008. № 1. С. 58-61.
29. Ахмач Г.М. Особливості договірного регулювання правовідносин членів сім'ї. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук, праць. Одеса: Юридична література. 2008. Вип. 38. С. 176-180.
30. Ахмач Г.М. Дискусійні питання регулювання відносин подружжя і дітей у шлюбному договорі. Правове життя сучасної України: тези доп. 9-ї звітної наукової конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу ОНЮА, 26 квітня 2006 р. Одеса: Фенікс. 2006. С. 165-167.

31. Ахмач Г.М. Особливості договірного регулювання правовідносин членів сім'ї. Правове життя сучасної України: тези доп. 10-ї ювілейної звітної наукової конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу ОНЮА, 27-28 квітня 2007 р. Одеса: Фенікс. 2007. С. 266-268.
32. Ахмач Г.М. Правовые проблемы отдельных видов обязательственных отношений между членами семьи. Сучасні тенденції розвитку держави та права України: зб. наук. праць. Миколаїв: МНЦ ОНЮА. 2007. Вип.1. С. 35-42.
33. Ахмач Г.М. Аліментний договір та правові гарантії його виконання. Сучасний вимір держави та права: зб. наук. праць. Миколаїв: Іліон. 2008. С. 176-177.
34. Балко О.О. Відносини між батьками та дітьми в країнах романо-германського типу правової системи: історико-правові аспекти. Юридична Україна. 2010. № 10. С. 21-28.
35. Білоскурська О.В. Конституційні обов'язки та законні інтереси: аспекти взаємозв'язку. Науковий вісник Чернівецького університету. 2012. Випуск 618. Правознавство. С. 43-46.
36. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность. Юридическая литература. 1976. С. 216.
37. Гофман Ю.В. Договір про сплату аліментів на дитину як різновид цивільних договорів у сімейному праві. Наше право. Випуск.1. 2016. С. 127-132.
38. Гузь Л.Є., Гузь А.В. Судово-практичний коментар до Сімейного кодексу України: Навчальний посібник. Видавничий будинок «ФАКТОР». 2011. С. 576.
39. Єфремова І.О. Заходи сімейно-правової відповідальності як способи захисту сімейних прав та інтересів. 2017. Електронний ресурс. Порядок доступу: URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/5/5.pdf> (дата звернення 15.07.2019)

40. Загальна теорія держави і права. за заг. ред. В.В. Копейчикова. Юрінком Інтер. 1998. С. 320.
41. Ієвіня О.В. Поняття неповнолітніх батьків у сімейному законодавстві України. 2012. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VAUMVS/2011_1/ievny.htm11 (дата звернення 15.07.2019р).
42. Івашова І.П. Аліментні зобов'язання на утримання дитини: проблеми та перспективи регулювання в Україні. URL: <http://www.bulletin.uabs.edu.ua/store/jur/2012/8eec10ec624d316c971a12e7f7fd61d0.pdf> (дата звернення 15.07.2019р).
43. Кириченко В.М., Кириченко О.В. Термінологічний словник з правознавства. Навч. посібник. Центр учбової літератури. 2011. С. 112.
44. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: Підручник. Всеукраїнська асоціація видавців «правова єдність», 2008. С. 350.
45. Конституція України: Науково-практичний коментар. Петришин О.В., Погорілко В.Ф., ПритикаД.М., Рабінович П.М., Савенко М.Д., Святоцький О.Д., Сібільова Н.В., Селівон М.Ф., Семенов В.С. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре». 2003. С. 70.
46. Копейчиков В.В., Сущук З.И. Социализм: демократия, личность, права человека. К.: Вища шк., 1983. С. 152.
47. Кордуба С.Б. Конституционная обязанность родителей заботиться о детях в Российской Федерации: автореферат дис. ... кандидата юридических наук: 12.00.02. Саратов, 2011. С. 25.
48. Красницька Л.В. Особливості здійснення батьківських прав неповнолітніми батьками. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pchdu/2011_1/045.pdf12 (дата звернення 15.07.2019р).

49. Красицька Л.В. Стягнення неустойки як спосіб захисту прав дитини на утримання. Право та управління. 2012. № 1. С. 317-331.
50. Лепех С. М. Сімейне право України: навч. посіб. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. С.318.
51. Левківський Б.К. Стягнення аліментів на дитину: сучасні проблеми та перспективи удосконалення нормативного регулювання. Цивільне право та цивільний процес: актуальні питання URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppip/2013_12/levNivsNy.pdf14 (дата звернення 15.07.2019р).
52. Лещенко О.Г. Відповідальне ставлення до батьківства як сучасна потреба сьогодення. Науковий вісник Чернівецького університету: Педагогіка і психологія. 2007. Вип. 335. С. 89-95.
53. Лещенко О.Г. Основні компоненти відповідального ставлення до батьківства. Вісник Запорізького національного університету: Педагогічні науки. 2007. № 2. С. 113-118.
54. Лещенко О.Г. Профілактика бездоглядності дітей як соціально-педагогічна проблема сучасності. Науковий вісник Чернівецького університету: Педагогіка і психологія. 2005. Вип. 271. С. 95-99.
55. Лещенко О.Г. Сформованість відповідального ставлення до батьківства в молодих сімей. Вісник Запорізького національного університету: Педагогічні науки. 2008. № 1. С. 151-155.
56. Лещенко О.Г. Формування відповідального ставлення до батьківства у молодих подружжів. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. К. : Ін-т проблем виховання. 2008. Вип.. 12., Кн.. II. С. 134-141.
57. Лещенко О.Г. Дослідження відповідального ставлення до батьківства у молодого подружжя. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка: Серія «Педагогічні науки». 2008. № 50. С. 115-118.

58. Лещенко О.Г. Зміст, форми та методи формування відповідального ставлення до батьківства у молодого подружжя. Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника : Серія «Педагогіка». 2008. Вип. XXII - XXIII. С. 89-95.

59. Лещенко О.Г. Теоретико-історичний аналіз підходів до сімейного виховання. Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2006. № 4. С. 65-71.

60. Лещенко О.Г. Використання музичних творів у роботі соціального педагога із молодими подружжями. Вісник Запорізького національного університету: Педагогічні науки / гол. ред. Г.В. Локарева. 2009. № 1. С. 81-85.

61. Лещенко О.Г. Відповідальність як передумова виконання батьківських обов'язків. Наукова конференція «Наука та практика 2007». URL: www.pdaa.com.ua/nr/pdf/60.pdf (дата звернення 15.07.2019).

62. Малярчук Т.В., Рогів Х.К. Актуальні проблеми сплати аліментів дітям і можливі шляхи їх подолання. Сучасні питання економіки і права. 2013. Вип. 2. С. 113-118.

63. Мироненко В.П. Злочинність неповнолітніх, як фактор неналежного сімейного виховання. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 2000. № 1. С.118-124.

64. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: Монографія. К.: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури. 2008. С. 472.

65. Ольховик Л. А. Особисті немайнові права дитини за цивільним законодавством України : монографія. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович. 2009. С. 173.

66. Оніщук О. Поняття та особливості батьківських прав. Щомісячний науково-практичний юридичний журнал «Підприємництво, господарство і право». 2019. С.26.

67. Погорілко В.Ф., Фрицький О.Ф. Конституційне право України: Підручник. К: Юрінком Інтер. 2002. С. 536.
68. Ромовська З. В. Права та обов'язки батьків і дітей. Львів : Видавниче об'єднання «Вища школа». 1975. С. 146.
69. Савченко Л. А. Особисті права та обов'язки батьків і дітей за сімейним законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03. 1997. С. 27.
70. Синегубов О. В. Здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття: дис. ... д. юрид. наук : 12.00.03. Нац. акад. прокуратури України. 2015. С. 508.
71. Смирновская С. И. Ограничение родительских прав по семейному законодательству Российской Федерации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00. Москва. 2007. С. 25.
72. Теорія держави і права: навч. посіб.; за заг.ред. І. М. Погрібного; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС. 2010. С. 277.
73. Тріпільський Г. Я. Процесуальні особливості розгляду спорів, які зв'язані з виникненням, здійсненням та зміною особистих немайнових правовідносин між батьками та дітьми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одес. нац. юрид. акад. 2008. С. 20.
74. Ханович Є. Порядок стягнення аліментів на дитину за чинним законодавством. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 10. С. 20-25.
75. Хартман О. Ю. Психологічні чинники становлення відповідальності батьків за розвиток дитини дошкільного віку: автореф. дис ... канд. психол. наук : 19.00. Харків. 2010. С. 20.
76. Юрчак І.Р. Обов'язки особи: теоретико-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів. 2016. С. 185.